62

HADI KRÓNIKA

Képek a II. világháború történetéből

Propaganda

A hátországban

A szovjet propaganda

Szemtanúk beszámolója

Szavak háborúja

Közelkép

Lenin múmiája

Portré

Ribbentrop

Korabeli újságreprodukció

„Hazánk" - 1945. október 18.

„Igazság" - 1945. október 20.

A 62. SZÁM MELLÉKLETEI
• KORABELI ÚJSÁG-REPRODUKCIÓ
• PLAKÁT

Ára: 349,- Ft

megjelenik hetente

ISSN 1587-0707

HADI KRÓNIKA
Képek a II. világháború történetéből

TARTALOM:

Zoom 1221

A II. világháború éveiben a propaganda, mint a harc jelentős eszköze, hatalmas fejlődésen ment át. Valamennyi tájékoztatási eszköz fontos szerepet játszott az emberek magatartásának, gondolkodásának formálásában mind a háborús erőfeszítések támogatását, mind a világ jövendő rendjét illetően.

Közelkép 1228

A Politbüro legalább olyan odaadóan törődött Lenin földi maradványaival, mint a Szovjetunió élő vezetőivel. A holttest megőrzése egyszerre volt államérdek és tudományos kihívás, ezért kapott meg mindent a Mauzóleum, amire csak szüksége volt az 1924-ben elhunyt Vlagyimir Iljics testének konzerváláshoz.

PANORÁMA 1230

„A hazugság művészete" – szemelvények a Szövetséges Erők Tájékoztató Irodájának kiadványaiból

Szemtanúk beszámolója 1232

A háború utolsó szakaszában a sajtó és a rádió egymást múlta felül az ellenfél minél hatásosabb támadásában. Már nem is annyira a háborúról volt szó, mint a majdani befolyás biztosításáról, amit hosszú időre meghatároztak a háború utáni első évek, s ez a tény minden eszközt szentesített.

Portré 1236

Joachim von Ribbentrop, a III. Birodalom külügyminisztere.

A hátországban 1237

A szovjet állam arra kényszerítette polgárait, hogy zúgolódás nélkül vessék alá magukat a párt gyakran változó irányelveinek. Nem mindenki tudott azonban alkalmazkodni az ideológia gyors fordulataihoz.

Újságreprodukciók

Hazánk

IGAZSÁG

Az új fővárosi bizottsági tagok névsora

(Az eredeti példányokat az Országos Széchenyi Könyvtár bocsájtotta rendelkezésünkre)

◄ A német hadsereg, különösen a háború kezdeti szakaszában, nagy súlyt helyezett arra, hogy tetteit a filmesek is megörökítsék. A Wehrmaht erejének bemutatása a propaganda nagyon fontos eszköze volt.
(R. Teys gyűjteménye)

► „Soha. Németország harca és a ti munkátok menti meg Európát a bolsevizmustól". Fehéroroszország, Ukrajnához hasonlóan, a német kommunistaellenes propaganda kedvelt célpontja volt. A régi keletű konfliktusokat és a nemzeti törekvéseket kihasználva a birodalom a háború első hónapjaitól toborozta a megszállókkal együttműködni kész önkénteseket.
(magángyűjtemény)

A lapban található korabeli újság- és plakátreprodukciók kizárólag ismeretterjesztésre, illetve a történelem eseményeiről való tájékoztatásra szolgálnak. A bennük foglalt tartalom nem tükrözi a kiadó és a szerkesztő véleményét, azzal a kiadó és a szerkesztő nem azonosul, nem ért egyet. Az újság- és plakátreprodukciók a Hadi Krónika részét képezik, kizárólag a Hadi Krónikával együtt terjeszthetők. Aki a reprodukciókkal visszaél, azokat a Hadi Krónikától elválasztva terjeszti, vagy egyéb módon – a történelmi ismeretterjesztéstől eltérő célra felhasználja, szerzői jogot sért, és cselekménye bűncselekmény, illetve szabálysértés elkövetésére lehet alkalmas.

HADI KRÓNIKA

Kiadó:
Eaglemoss Int. Ltd.
Magyarországi Fióktelepe,
1137 Budapest, Radnóti M. u. 2.
Telefon: 329-2352;

Ügyeleti órák:
hétfő és péntek: 10-15 óráig
A kiadásért felelős: Pap Patrycja
Copyright P.O. Polska

ISSN 1587-0707

Nyomdai előkészítés:
Reprográf Nyomdaipari Kft.

Nyomda:
Winkowski sp. zoo., Pila,
Lengyelország

Terjeszti:
Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt.
és Regionális Nagykereskedői,
1095 Budapest, Táblás u. 32.

Előfizetés és visszamenőleges számok

A Hadi Krónika című lapra a Magyar Posta Rt. HELIR részlegénél lehet előfizetni, megrendeléseiket kérjük írásban küldjék el a következő címre:

Magyar Posta Rt. HELIR
Budapest, 1900
Telefon: 303-3441, 303-3442; Fax: 303-3440

20 szám előfizetésekor a kedvezmény 5%, így a Posta által küldött csekken 6630,- Ft-ot fizessenek be; 40 szám esetén a kedvezmény 12%, a befizetendő összeg: 12285,- Ft. (Előfizetni csak a még nem megjelent számokra lehet.)

A propaganda

A – legtágabban értelmezett – háborús propaganda mindent magában foglal, ami hat az érzelmekre és viselkedésre. Bár önmagában soha sem képes a katonai vagy gazdasági erő helyettesítésére, a hadviselésben játszott szerepe egyre nő.

A propaganda eszköztára és hatása a II. világháború alatt soha nem látott méreteket öltött. Költséges eszköz volt, s eredményességét sokan megkérdőjelezik. Serge Czachotin „Hogyan erőszakolta meg a politikai propaganda a tömegeket" című híres művében azt állítja, hogy a propaganda alig befolyásolta a háború menetét, és „nem játszott olyan jelentős szerepet, mint az I. világháború vége felé". A francia szerző elismeri, hogy a két világháború között elterjedt rádió virágkorát élte a háború alatt; a propaganda fő fegyverévé, valamennyi fél becses eszközévé vált. Fontos szerepet játszottak a filmek és a röplapok is, viszont a sajtó és a hagyományos plakátok szerepe jelentősen csökkent.

Minden propaganda több célú, aszerint, hogy kinek szól. Ha címzettje az ország lakossága és hadserege, hármas feladata van: az ellenség iránti gyűlölet fenntartása, a hadsereg erkölcsi erejének növelése és a hátországi támogatás biztosítása. Ugyanilyen fontos az ellenségnek szóló üzenet is: a harci kedv gyengítése, a lakosság kételyeinek felébresztése a háború célját és vezetőinek rátermettségét illetően.

A propaganda típusai

A II. világháború alatt e téren is különböző cselekvési logikák álltak szemben egymással. A demokratikus államok és a diktatúrák között alapvető különbség mutatkozott mind a politikai propagandában, mind a katonaiban. A diktatúrák szigorúan ellenőrzött propagandája gyakran túlzott és a legdurvább hazugságoktól sem riadt vissza, a szövetségesek propagandája viszont jobban hasonlított a tájékoztatásra, és nem félt kimondani az igazságot még akkor sem, ha éppen vereséget kellett

▲ **Hitler hatalomra kerülése után azonnal megindult a hajsza az új rendszer „bűnbakjai" ellen. A képen: „élő reklám" az SA tagjaiból: „Németek, védekezzetek! Ne vásároljatok zsidóknál!"** *(Bundesarchiv)*

◀ **A III. Birodalom propagandagépezetét Goebbels, a testi fogyatékos, félresikerült irodalmár, szoknyabolond és Hitler feltétlen imádója hangolja össze.** *(magángyűjtemény)*

bevallani. A tengelyhatalmak propagandája először győzelmekről szólt, majd alkalmazkodnia kellett a szaporodó vereségekhez, a szövetségeseknél éppen fordított volt a folyamat.

Érdemes megvizsgálni, hogyan működtek a háborúban az emberek tudatát befolyásoló fő rendszerek, hogy feltárjuk erős és gyenge oldalaikat, sikereik és kudarcaik okait.

A propaganda első feladata az volt, hogy fölkészítse a népeket a háborúra, s úgy formálja az emberek gondolkodásmódját, hogy végig kitartsanak a ki tudja, meddig húzódó küzdelemben. 1939-ben a tengelyhatalmak propagandája kiválóan fölkészült feladataira. Goebbels mesterien alkalmazta a tökéletesen kidolgozott lélektani mechanizmust. 1933-tól olyan alaposan sikerült megdolgoznia a német népet, hogy az szentül hitt katonai fölényében, s bár nem nagyon kívánta a háborút, végül habozás nélkül elfogadta.

A propaganda első feladata az volt, hogy fölkészítse a népeket a háborúra.

Goebbels úgy manipulálta a közvéleményt, hogy elfogadja a Szovjetunióval szembeni német politika hajmeresztő fordulatait. 1939. augusztus elején a lakosság meg volt győződve arról, hogy a Szovjetunió az emberiség ellensége. Ugyanennek a hónapnak a végén arról igyekeztek őket meggyőzni, hogy jó barát és szövetséges. 1941 júniusában a német–szovjet paktum fölrúgásával újabb fordulat következett; a Szovjetunió ismét legyőzendő ellenséggé vált. Az a szovjetellenes irodalom pedig, amelyet a paktum megkötésekor kivontak a könyvesboltokból, visszakerült a polcokra.

Berliner Illustrierte
Nachtausgabe
Kriegsmarine und Luftwaffe am Kanal erfolgreich:
43 Abschüsse, Zerstörer versenkt
Letzte Kämpfe auf der Insel Singapur
Der Bericht des OKW
Noch 20 000 leisten Widerstand
Tödliche Angst in Australien

A gyűlölet szítói

A német propaganda másik vonulata megvetést és gyűlöletet szított a nyugati demokratikus államok iránt; igyekezett rájuk hárítani a felelősséget a háború kirobbantásáért, ami miatt a birodalom kénytelen „védekezni". 1939 telén a sajtó, a rádió és a film a németeknek hadat üzenő dekadens államok álnokságát sulykolta. Japán és Olaszország teljes összhangban állította, hogy az angolszász országok a zsidók kezében vannak, s gazdag, eltunyult „plutokráciák". A japán rádió „vöröshajú nyugati barbárokról" beszélt, és a brit önkényuralom elleni lázadásra ösztökélte a délkelet-ázsiai országokat. Az olasz propaganda a római légionáriusokhoz foghatóan harcias katonákat szeretett volna nevelni, s ellenfeleit, főleg az angolokat, alacsonyabbrendű népként ábrázolta. A brit hadsereget a hajdani ausztráliai fegyencek csoportjához hasonlították, akik inkább fellázadnak, mint hogy esőben meneteljenek, és ötkor abbahagyják a harcot, hogy nyugodtan megihassák teájukat. Az ízetlenül gúnyolódó olasz propaganda mindössze Goebbels gépezetének ügyetlen, groteszk utánzata volt.

Összehasonlíthatatlanul ügyesebb volt Japán, amely a „közös jóléti övezet" eszméjére, s arra a jelszóra alapozott, hogy „Ázsiát vissza kell adni az ázsiaiaknak". Ez a jelszó sokkal konkrétabb és csábítóbb volt a hitleri „új rendnél", mert valódi közös értékekre, a közös kultúra eszméjére alapozott. Népszerűsítésére Japán kiterjedt rövidhullámú rádióhálózatot épített ki a meghódított ázsiai országokban. A következő négy esztendőben éjjel-nappal áradt a rádiókból a „közös jóléti övezet", az Ázsia

◀ **Leni Riefenstahl rendező az új rendszert dicsőítő monumentális filmeket forgat führerének.**
(magángyűjtemény)

▲ **Azt olcsó „néprádiók" közvetítésével Hitler és Goebbels beszédei minden német lakásba eljutnak.**
(magángyűjtemény)

◀ **Az NSDAP szigorúan ellenőrizte az egész német sajtót.**
(magángyűjtemény)

◀ A német és magyar haditudósítók (Propagandaszázad) a felülről jövő irányelveknek megfelelő képet festettek a háborúról.
(R. Theys gyűjteménye)

◀ Churchill „gengszteres" fotóját Goebbels a britek elleni propagandában használta.
(magángyűjtemény)

▼ „Hátul meg – a zsidó". A németek a megszállt országokban az antiszemitizmus legkisebb megnyilvánulását is gondosan kihasználták és támogatták.
(magángyűjtemény)

▼ Jelenet a „Hitler-Junge Quex" ifjúsági propaganda filmből.
(magángyűjtemény)

boldogítását szolgáló japán tervek dicsőítése és az „angolszász hódítók" szidalmazása.

A manipuláció közös vonásai

A német és szovjet propaganda között sok hasonlóságot fedezhetünk fel. Mindkét rezsim tisztában volt a legújabb találmányok, a rádió és a film hatásával. Ennek köszönhetően az írástudatlanság már nem jelentett akadályt a tömegeknek szóló propaganda útjában. A hírközlés szigorúan ellenőrzött állami monopólium volt, s csaknem kizárólag propagandacélokra használták; az irányelveket tökéletesen megszervezett helyi hálózatok terjesztették. A háború kitörésétől kezdve a rádió és a film bevetésével Németországban és a Szovjetunióban hasonló tömeges meggyőző rendezvényeket szerveztek.

Volt azonban egy lényeges különbség a nácik és a fasiszták harcosként ábrázolták magukat, a Szovjetunió viszont mindig „a béke védelmezőjeként" lépett fel. A háború kitörése 1939-ben politikájának megváltoztatására kényszerítette a Szovjetuniót: „a béke védelmezőjének" szerepében maradva is fel kellett készíteni az embereket a háborúra. A változást elsősorban a szovjet katonai erő dicsőítése jelezte. Háttérbe szorult a kommunizmus internacionalista jellege, helyét az ismét aktuális patriotizmus foglalta el. Oroszország dicső múltját, a hirtelenjében ismét felhasználható cárok tetteit dicsőítő filmek születtek (A haza nevében, Alekszander Nyevszkij). Már nem volt osztályharc, most az egész nép harcolt.

A demokratikus országokban sokkal nehezebb feladat volt az emberek felkészítése a háborúra, mert a tömegtájékoztató eszközök magánkézben voltak. A kereskedelmi reklám sokkal fejlettebb volt az Egyesült Államokban, mint a többi országban, de politikai megfelelőjét lebecsülték. Nem lett volna könnyű elfogadtatni a politikai propagandát azzal a társadalommal, amely még a gondolatát is bizalmatlanul fogadta, Amerika-ellenesnek tartotta, különösen a nemzetközi kérdésekben. 1940 első felében a vezetés még csak meg sem próbálta a tömeg befolyásolását, mert a kívánttal homlokegyenest ellentétes eredményt ért volna el.

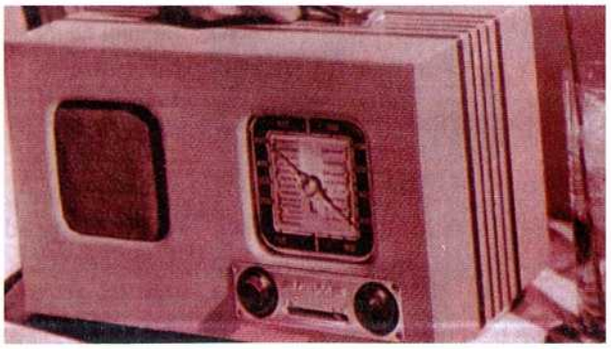

▲ **Az amerikaiak is gyorsan felismerték a rádió propagandaszerepét.**
(magángyűjtemény)

▼ **Helmut Dantine német származású színész a norvég ellenállási mozgalomról szóló „Edge of Darkness" című amerikai melodrámában.**
(magángyűjtemény)

A két világháború között Amerika elszigetelődési politikát folytatott. Az 1919-es versailles-i szerződésben csalódott amerikaiak többsége igyekezett távol tartani magát az európai ügyektől. Amikor Roosevelt úgy döntött, hogy fokozatosan bevonja honfitársait a háborúba, szembe kellett szállnia a hatalmas elszigetelődést szorgalmazó lobbival, amelynek egyik legjelentősebb képviselője, Caughlin lelkész minden héten rádiószózatot intézett 3,5 millió amerikaihoz, és óva intette őket a britek és a zsidók álnokságától. Azzal vádolta Rooseveltet, hogy háborúra uszítja a nemzetet, s valódi neve Rosenfeld. Félmillióan olvasták lapját, a náci Németország leplezett dicsőítésével teli Társadalmi Igazságot. A nácik igyekeztek hasznot húzni az elszigetelődési mozgalomból, s támogatták a Coughlinéhoz hasonló csoportokat. Goebbels létrehozta a Német-Amerikai Szövetséget (German American Bund) és az Egyesült Államokban emigrációban élő fanatikus német Fritz Kuhnét állította az élére. Nagy hibát követett el viszont, amikor Amerikát tekintette a legantiszemitább nyugati államnak: a gyűlölettel teli propaganda és a durva hazugságok felerősítették a náciellenes hangulatot.

A diktatúrákkal összehasonlítva a demokráciáknak volt még egy gyenge pontjuk: míg Goebbels maga irányította az ország egyetlen intézményét, addig az angol vagy amerikai propagandisták helyzetét jelentősen megnehezítette, hogy hazájukban több, gyakran egymással torzsalkodó szolgálat működött. Roosevelt két intézményt hozott létre: a Hadi Tájékoztató Irodát (OWI), amelyet a rádió révén híressé vált Elmer Davis, a hivatalos propaganda főnöke irányított, valamint a titkos propagandát folytató Stratégiai Szolgálatok Irodáját (OSS). Az amerikai propaganda egészen Pearl Harborig nagyon diszkrét volt – Roosevelt elnök legendássá vált rádiós „kandalló melletti beszélgetéseiben" apránkint igyekezett fölkészíteni honfitársait a háború eshetőségére. A gépezetet 1941 decemberében indították be. 1942 februárjában elkezdődött egy tizenhat részes sorozat a rádióban „Ez a háború" címmel. Az egyes részek címei önmagukért beszélnek: Az ellenség, Amerika a háborúban. 1943-ban az NBC heti húsz adásából csak öt nem foglalkozott a háborúval. Egyes műsorok a hátország erkölcsi erejének fokozását szolgálták, mint például az, amelyben Perkins asszony, egy elesett katona édesanyja, arra szólította fel a háziasszonyokat, hogy takarékoskodjanak a zsiradékokkal és a bankjegyekkel. Más műsorok a katonákat szórakoztatták és bátorították.

Az amerikaiak többsége igyekezett távol tartani magát az európai ügyektől.

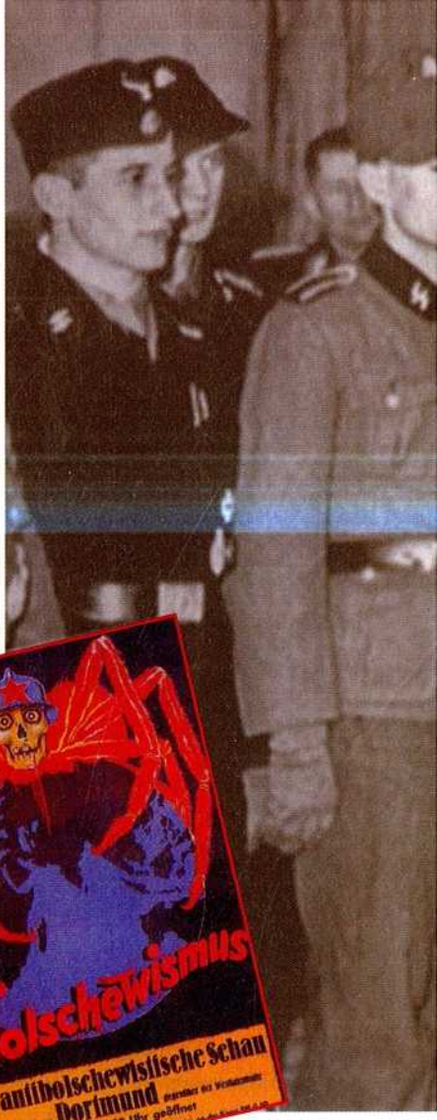

Hollywood

Az amerikaiak legfőbb aduja a propagandában mégis Hollywood rendkívüli hatalma volt. A háború kezdetén a látványosság kapta a fő szerepet: be lehetett mutatni a háború szórakoztató epizódokkal tarkított jellemző filmképeit. A mozinak egyszerre kellett mulatságosnak és hátborzongatónak lennie, a gondolatébresztés nem volt feladata. Chaplin Diktátora például nem mond le a közönség mulattatásáról, mégis világosan megmutatja a diktatúrák álnokságát és gonoszságát. Az addig lenézett dokumentumfilm műfaját csak akkor kezdték komolyan venni, amikor Amerika is belépett a háborúba. Roosevelt Washingtonba hivatta Frank Caprát, és

◀ Goebbels propagandaminiszter Berlinben a cserkasszi gyűrűből kitört SS-katonákat fogadja.
(magángyűjtemény)

◀ 1942 májusában „nagy bolsevikellenes bemutatót" rendeztek Dortmundban.
(magángyűjtemény)

▼ „A zsidók és Franciaország" – propagandakiállítás a párizsi Berlitz-palotában.
(magángyűjtemény)

◀ Postaellenőrzés a megszállt Franciaország és Németország határán. A propagandaminisztérium határozottan érdeklődött a külföldön állomásozó katonák haza írt levelei iránt.
(magángyűjtemény)

a háború okait és Amerika részvételét bemutató filmsorozatot rendelt tőle. Capra kiváló rendezőket gyűjtött maga köré, és elkészítették a Why we fight? (Miért harcolunk?) című nyolcrészes filmet. A sorozat hatalmas sikert aratott, s Churchill parancsára Nagy-Britanniában is bemutatták.

Nem csak az amerikaiak kezelték azonban fegyverként a filmet. A háború első hónapjaiban Goebbels is nagyon sikeresen alkalmazta. A lengyelországi, norvégiai és hollandiai hadjáratok alatt forgatott dokumentumfilmeket a németek erkölcsi erejének fokozására és az ellenség gyengítésére használták fel. A lengyelországi hadjáratot bemutató Tűzkeresztséget egyszerre vetítették Berlin ötvenöt mozijában és az egész birodalomban. A teherautókra szerelt vetítőfülkék segítségével a legeldugottabb falvakban is bemutathatták. Ebben és a többi hasonló filmben a háború borzalmaiért mindig az ellenség volt a felelős, aki harcba szállt a nemes és legyőzhetetlen német hadsereggel. Ilyen filmeket küldtek minden országba a német nagykövetségekre, hogy mutassák be őket a mozikban. 1940. április 5-én a dán és a norvég politikusokat meghívták a Tűzkeresztség vetítésére. A filmnek azt kellett bizonyítania, mennyire reménytelen volt a lengyelek ellenállása a birodalom hadseregével szemben. Öt nappal később Hitler megtámadta Dániát és Norvégiát. Néhány hónap alatt egész Európában csak Goebbels filmjeit és vándorkiállításait lehetett látni.

A győzelem dicsfénye

A győzelem éveiben könnyű dolga volt a tengelyhatalmak propagandagépezetének, a sikerek önmagukért beszéltek. A területi hódításokat a leigázott országok lakosságának szóló rádióadások megindítása követte.

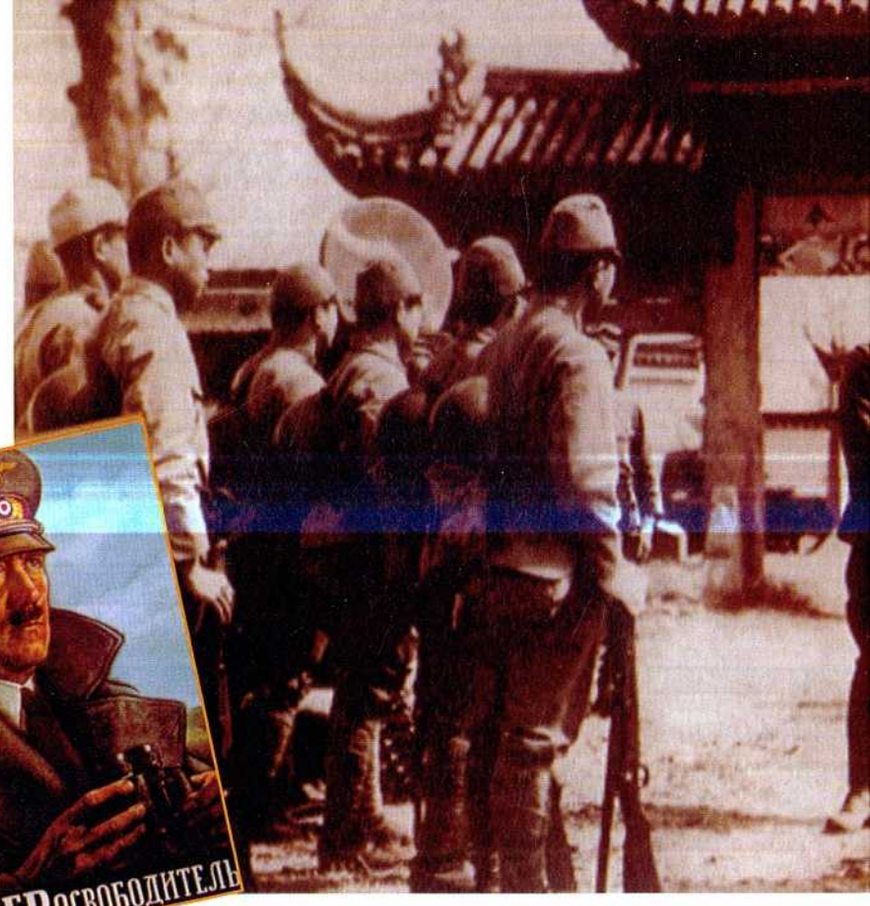

▶ „A felszabadító Hitler" – orosz nyelvű német plakát. A németeknek nem kellett nagyon erőlködniük, hogy megnyerjék Ukrajna és Fehéroroszország lakosságát a gyűlölt bolsevizmus elleni harcra. Sok százezer volt szovjet állampolgár, a Vörös Hadsereg hajdani katonája állt be a német hadsereg soraiba. Hitler azonban eleinte vonakodott attól, hogy ezeket az „alsóbbrendű" embereket is bevesse a német érdekekért vívott harcban.
(magángyűjtemény)

▼ A francia STO (Service du Travail Obligatoire), a németországi munkaszolgálat toborzóirodája. A jelentkezés eleinte önkéntes volt, de a propaganda által ígért csábító feltételek ellenére hamarosan kötelezővé kellett tenni.
(magángyűjtemény)

Goebbels, hogy megossza a briteket, egy, a skóciai és írországi angolok nyelvjárásában adó ál „skót rádiót" is létrehozott. A Szovjetunió területén pedig egy állítólagos szovjet rádióállomást működtetett, amely csaknem a Szovjetunió teljes területét beszórta műsorával.

A japánok is felhasználták a rádiót, hogy egymásnak ugrasszák a szövetséges erőket a Csendes-óceánon. Azzal vádolták az amerikaiakat, hogy Ausztráliát 49. köztársaságukká akarják tenni. Toguri Iva Ikoku, egy féljapán lány, aki egész életét az Egyesült Államokban töltötte, naponta negyedórás érzelmes műsorban beszélt az amerikai katonáknak arról, mennyire vágyakozik hazája után. Az elbűvölt katonák „Tokió rózsájának" becézték. A rádiós propaganda egy másik műfaja a hadifoglyokat igyekezett felhasználni. A szövetséges hadifoglyok családjuknak üzentek, elmondták, hogy jól bánnak velük, még dohányt és gyümölcsöt is kapnak. Ezeket a műsorokat a különböző aktuális adások közé keverték, így a szülők, remélve hogy meghallják fiuk hangját, kénytelenek voltak az egész műsort végighallgatni.

A japánok és a németek azonban nagyon arrogánsak voltak, és nem ismerték azokat a népeket, amelyekhez szólni akartak. Antiszemita és kommunistaellenes propagandájuk túl heves volt, így nemhogy meggyőzni nem tudta, de egyenesen irritálta az angolszászokat és a „szovjet embereket". A japánok viszont nem tudtak jól más nyelveken, s ez igencsak rontotta mondanivalójuk hitelességét.

A folyamatos győzelmek idején a tengelyhatalmak propagandája a hibák ellenére egészében nagyon sikeres volt, az első vereségek és a szövetséges ellentámadás megindulása után azonban a helyzet döntően megváltozott. Már több finomságra volt szükség, nehezebbé vált a társadalom lelkierejének megőrzése. Ekkor mutatkoztak meg igazán a totális államok módszereinek korlátai. A szövetségesek propagandája ezzel szemben ügyes és hatásos volt.

Röplapok az égből

A háború alatt a repülőgépről leszórt röplapok befolyásolták legeredményesebben a polgári lakosság és az ellenséges katonák lelkiállapotát és hangulatát. Az amerikaiak különösen mesterien alkalmazták ezt az eszközt. A háború utolsó éveiben az OWI hetente hétmillió röpcédulával árasztotta el a megszállt Európát. Összehasonlításul az I. világháború alatt az amerikaiak összesen 3 millió röplapot dobtak le. A taktika egyszerű volt, a röplapok rendszerint a tényeket közölték minden kommentár nélkül, feltárták a megszállók által leplezett igazságot, beszámoltak a szövetségesek előrenyomulásáról és a valós hadihelyzetről. 1943. július 10-én a szicíliai partra szállás előkészítésére hétmillió röpcédulát szórtak a német és olasz állásokra. 1944. augusztus 15-én a Dél-Franciaországban állomásozó német csapatok kaptak rengeteg röplapot. Voltak közöttük ún. „vaslevelek" is, amik szökésre buzdították a katonákat, s a levél felmutatójának jó bánásmódot ígértek. A hazug német propagandával ellentétben a szövetségesek az objektivizmusra alapoztak, s ez hosszú távon sokkal hatásosabbnak bizonyult. Churchill például ahelyett, hogy könnyű és vidám háborút jósolt volna az angoloknak, „vért, verítéket és katonai behívót" ígért. Czachotin a szovjet háborús propaganda bátorsá-

▶ A Németországban letelepedett angol William Joyce, „Lord Vau Vau" honfitársainak szóló rádiós náci propagandaműsorokat vezetett.
(magángyűjtemény)

gáról ír, amely semmit sem titkolva teljesen nyíltan cselekedett: „Néha bejelentették az arcvonalon, hogy egy bizonyos napon támadást indítanak a németek ellen, és valóban azon a napon támadtak. […] A politikai propaganda magasiskolája bejelenteni, hogy mit fogunk tenni, és meg is tenni azt. Ez olyan rendkívüli magabiztosságot és legyőzhetetlen erőt szabadít fel, amely teljesen megbéníthatja az ellenséget."

A szövetségesek nagyon hatásos propagandafogása volt az is, hogy változtatás nélkül újra sugározták a német, olasz és japán vezetők korábbi beszédeit, így szemléltetve, mennyi hazugságot tartalmaztak.

A túlságosan hazug propaganda szerzői azt kockáztatják, hogy hazugságaik végül ellenük fordulnak. Saját bőrén is megtapasztalhatta ezt Goebbels, amikor kedvenc fegyverét, a rádiót, ellene vetették be. A tiltott rádióadók hallgatása általánossá vált Németországban, s az európai népek tapasztalhatták, hogy a BBC nem hazudik. A tengelyhatalmak mégsem változtattak taktikájukon; ellenkezőleg, 1942 után még vadabbul hazudoztak. Úgy tűnt, hogy az egyszer beindított gépezet megbolondult, s már nem képes leállni.

A D-nap után

1944-ben, a normandiai partraszállás után a német közönség láthatott egy filmet arról, hogyan szorítják a tengerbe a briteket, s mennyi halottat és sebesültet hagynak hátra. A felvételek azonban valójában két évvel korábban, a britek dieppe-i vereségekor készültek. A japán szakértők pedig mintha elvesztették volna a józan eszüket. Miközben a japán hadsereg egyik vereségét a másik után szenvedte el, kitaláltak egy sor soha meg nem történt ütközetet, mint például azt a hatalmas vereséget, amelyet az amerikaiak állítólag Bougainville alatt szenvedtek el. Kato Maszou japán író „A vesztes háború" c. könyvében ezt írja: „A lélektani hadviselésben Japán eleve vereséget szenvedett, és nem a szövetségesek különleges képességei miatt, hanem mert azok propagandája a valóságon alapult, a japánok pedig szinte a háború kezdetétől nem akarták kimondani az igazságot."

A lélektani hadviselésben Japán eleve vereséget szenvedett.

Az általánosan elterjedt véleménnyel ellentétben tehát nem az a jó propaganda jellemzője, hogy képes elhitetni a hazugságot, hanem az, hogy képes úgy elmondani az igazságot, hogy elérje a kívánt eredményt. A szövetségesek soha nem tagadták le vereségeiket. Az első győzelmek csak megerősítették a hadsereg és a hátország motivációját. Amikor a tengelyhatalmak hazugságai túlságosan nyilvánvalóvá váltak, a lakosság lelkiereje és vezetőibe vetett bizalma megrendült.

Nyilván nem elsősorban a lélektani hadviselés vívta ki a győzelmet a szövetségeseknek, de a kezdeti késlekedés után a lélektani háborút is megnyerték.

▲ A japán származású amerikai Toguri Iva Ikoku, a Los Angeles-i egyetem hallgatója a háború kitörésekor körúton volt Japánban. Ekkor vállalkozott arra, hogy naponta szerepeljen az amerikai katonáknak szóló angol nyelvű rádióműsorban. „Tokió rózsájaként" emlegették. A háború után árulásért börtönbüntetésre ítélték. *(magángyűjtemény)*

◀ Az 1940-ben készült japán propagandafilm, „A Nisidzumi harckocsi parancsnoka" csodák csodájára igencsak objektív képet festett a harctéri mindennapokról. *(magángyűjtemény)*

◀ Német fotóriporter a harctéren. *(magángyűjtemény)*

Lenin múmiája

Amikor Lenin 1924-ben halálán volt, bizonyára nem sejtette, hogy holttestét hosszú évtizedekre közszemlére teszik, a koporsója fölé épített mauzóleum pedig olyan világraszóló különlegességgé válik, amely előtt kilométeres sorok kígyóznak.

Arra pedig végképp nem számíthatott Vlagyimir Iljics, hogy harminc évvel a halála után az fogja örök álmát aludni mellette, akitől – érezve a közeledő véget – a pártkongresszusnak írt levelében óva intett; Joszif Visszarionovics Sztálin. Lenin múmiája tanúja volt a kommunizmus 65 esztendejének, különböző fordulatainak, az ismétlődő terrorhullámoknak, „a hibák és tévedések" korszakainak, a párt vezető posztjain bekövetkezett személycseréknek. Nem kellett viszont átélnie Moszkva ostromát, gondosan óvták minden háborús veszedelemtől, s távol tartották a Nagy Honvédő Háború csatamezőitől.

„Elvtársak, munkások, parasztok, ne engedjétek, hogy Lenin személyének elvesztésén érzett fájdalmatok külsőséges imádatává fajuljon. Ne emeljetek neki szobrokat, ne építsetek róla elnevezett palotákat. Életében mindennek nem tulajdonított különösebb jelentőséget. [...] Ha igazán le akarjátok róni tiszteleteteket Vlagyimir Iljics emléke előtt, építsetek bölcsődéket, óvodákat, házakat, iskolákat és kórházakat, vagy még inkább éljetek eszméivel összhangban." Nagyezsda Krupszkaja a Pravda 1924. január 29-i számában is megjelent beszéde azonban visszhangtalan maradt. Sztálin már a Politbüro 1923. október végi ülésén fölvetette, hogy tartósan meg kellene őrizni a nép számára Lenin testét. Az erről szóló döntést 1924. január 26-án tették közzé, aznap, amikor a temetés lett volna. A szertartást megelőző éjszakán a Vörös Hadsereg katonái a harmincfokos hidegben dinamittal robbantották ki a sírgödröt, amely fölött a „Lenin" feliratú faépítmény állt. 1924. január 27-én elsőként a Politikai Bizottság tagjai rótták le kegyeletüket Lenin előtt, s ezzel megindult azoknak a milliónak a végeláthatatlan sora, akik évtizedeken át vonultak lassú léptekkel a ravatal előtt.

A mauzóleum formája 1930-ig nem változott, ekkor váltotta fel az ideiglenes faépítményt a ma is álló gránitépület.

Egyiptomi mintára

A fiatal szovjet állam tudósai közben nem mindennapi versenyfutásba kezdtek az idővel, hogy méltón megőrizzék az utókor számára Lenin oszlásnak indult testét. A feladatot egy háromfős bizottság tanulmányozta, amelynek Molotov, Jenu-

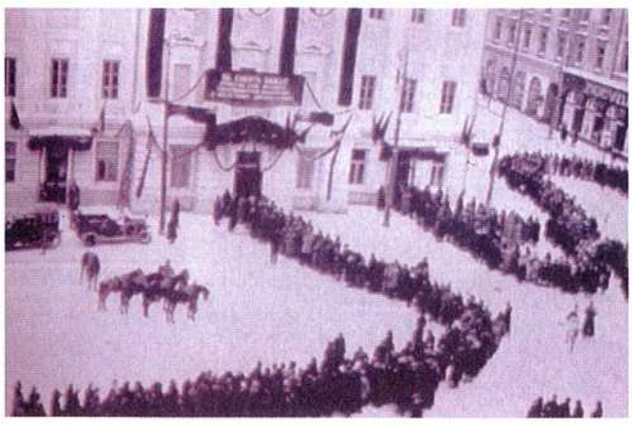

▲ A „Szovjetunió megteremtőjének, a forradalom nagy vezérének" bebalzsamozott teste „az egész nép ereklyéjévé" vált. *(AKG)*

◀ 1924. január. Tömegek járultak Lenin teteméhez, hogy lerójják kegyeletüket az előtt, aki jobb, igazságosabb világot ígért nekik. *(magán gyűjtemény).*

kidze és Kraszin volt tagja. Hosszú viták és mérlegelések után úgy tűnt, hogy a vállalkozás kudarcba fullad. A szakemberek véleménye szerint ugyanis Lenin teste már konzerválhatatlan állapotban volt. A legkülönfélébb, többé-kevésbé szakszerű módszerek híveinek javaslatai lassan politikai harccá fajultak. A Dzserzsinszkij vezette bizottság Lenin emlékének halhatatlanná tételére végül egy különleges tudományos bizottságot bízott meg a test konzerválásával. A munkát Vorobjov professzor, a Harkovi Egyetem anatómia tanszékének vezetője irányította. Minden eszközt a rendelkezésére bocsátottak, egy szigorúan őrzött laboratóriumot és a kor legmodernebb tudományos felszerelését is beleértve. Vorobjov módszere, vagyis glicerin és káliumacetátoldat fecskendezése a tetembe annyira sikeresnek bizonyult, hogy 1934-ben azok a látogatók, akik abban a megtiszteltetésben részesültek, hogy megtekinthették a Mauzóleumot, nem győztek áradozni a test állapotáról. „Valóban az az érzésem, hogy egy alvó ember van előttem, s lábujjhegyen járok, nehogy felébresszem – írta Fertridge amerikai tudós. – Vezérük holttestének megőrzésével a szovjet emberek lehetetlennek tűnő tettet hajtottak végre. Lenin múmiája a legjobban konzerváltak közé tartozik a világon".

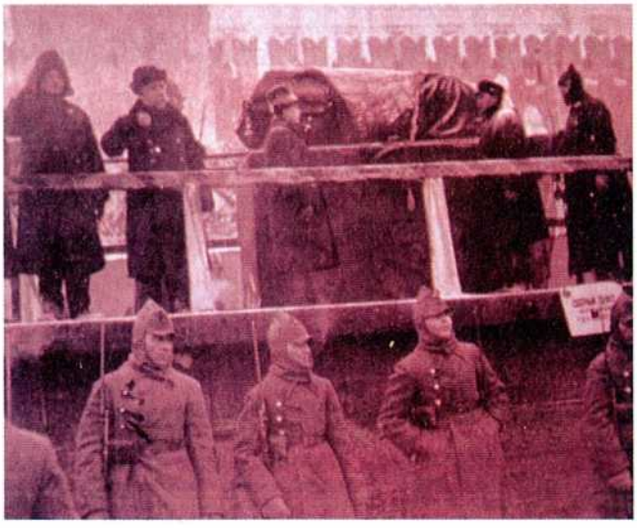

A szovjet emberek lehetetlennek tűnő tettet hajtottak végre.

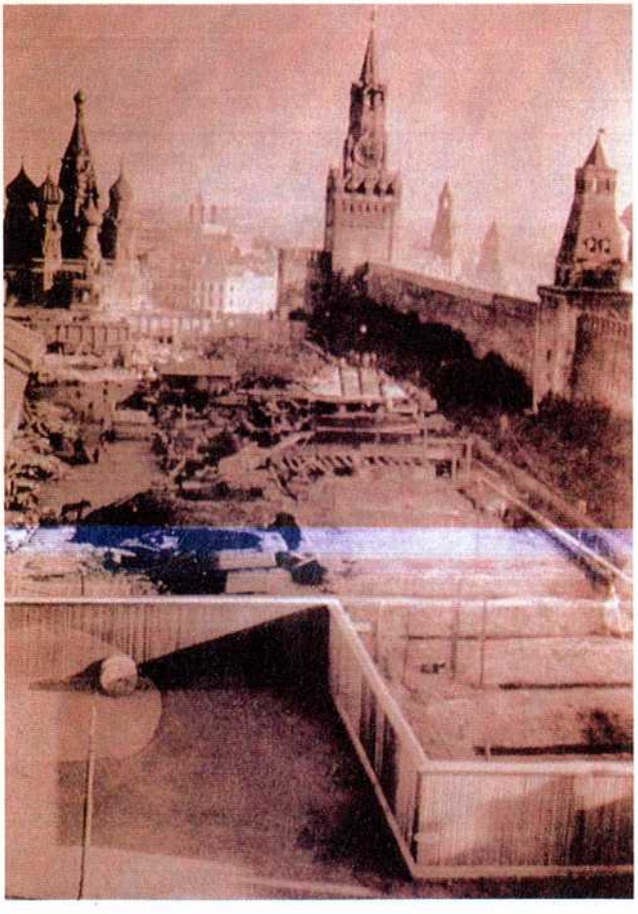

Fiatalító kúra

1941 július 3-án, alig két héttel a német–szovjet háború kitörése után az NKVD hozzálátott Lenin múmiájának elmenekítéséhez. A nehéz pillanatokban a Politikai Bizottság egyik legelső döntése rendelkezett a múmia biztonságos helyre való szállításáról. Június 26-án a rendkívüli ülésen megszületett a döntés, hogy Lenin földi maradványait a szibériai Tyumenybe kell szállítani. A választást főleg a város távolsága indokolta. A holttestet tartalmazó koporsót és a múmia konzerválásához szükséges vegyszereket egy lepecsételt ládába csomagolták, majd feltették egy páncélvonatra. A tudományos munkacsoport mellett még a mauzóleum igazgatója, Krusin és családja, valamint a Kreml tiszti díszőrsége, összesen mintegy negyven ember indult útnak. Az útvonal mentén végig fegyveres őrséget állítottak, hogy senki se zavarhassa meg a konvoj nyugalmát. A vonat 1941. július 7-én érkezett meg. A fogadási ünnepséget titok lengte körül, az üdvözlők közül senkit sem értesítettek arról, hogy mit szállít a szerelvény. Másnap a múmiát tartalmazó ládát a mezőgazdasági iskola épületébe szállították, amely idővel a moszkvaihoz hasonló, egyre jobban felszerelt tudományos laboratóriummá vált. A forradalom atyja számára a háború évei egy fiatalító kúrát hoztak. A holttest állapota felett őrködő munkacsoport a háborús megszorítások ellenére minden szükséges eszközt megkapott. Nem szenvedtek hiányt semmiben, volt elég vegyszer, áram és élelem, ami a háborús körülmények között egyenesen irónának tűnhet. Az üvegházi luxuskörülmények között Vorobjov tovább tökéletesítette módszerét, és bár a holttest tartósítására használt keverék alapvető összetétele nem változott, újabb módszereket dolgozott ki a sejtek bomlásának megakadályozására. Módszereit később is alkalmazták a szovjet tudósok. A munkacsoportnak sikerült kijavítania a korábban elkövetett hibákat is, s a felújított és átépített mauzóleumba 1945 márciusában visszaérkező múmia új, megfiatalított arccal tekintett a világba. Még a látható testrészek természeteshez hasonló bőrszínét is sikerült visszaadni, s az új világítás megszüntette a tükröződést is az üvegkoporsó falain.

◀ 1924. január 27. A Vörös téri temetési ünnepség össznépi hazafias tüntetéssé változik. *(magán gyűjtemény)*

▼ Az ideiglenes mauzóleum alig egy éjszaka alatt elkészült. A Vörös Hadsereg mindent megtett a farkasordító hidegben, hogy Lenin holttestét méltón mutassák meg a népnek. *(magán gyűjtemény)*

▼ A mai mauzóleum formája alig különbözik az első faépítményétől. *(magán gyűjtemény)*

Szavak háborúja

A hatalom intézkedéseit támogató egységes gondolkodásmód kialakítása legalább annyira szükséges a győzelemhez, mint a fegyverek. Tudták ezt az amerikaiak, tudta a lengyel ellenállási mozgalom, tudta Hitler és Sztálin is.

▲ Goebbels szokta mondogatni: „Minél nagyobb egy hazugság, annál könnyebben elhiszik a tömegek."
(Bundesarchiv)

▶ Sok színész, aki Hitler hatalomra kerülése után elhagyta Németországot, az amerikai háborús filmekben kapott munkát. A képen: Erich von Stroheim az Észak csillaga c. filmben, 1943-ban. Ez volt az első szovjetbarát amerikai film.
(magángyűjtemény)

A háború befejezése után is erőteljesen foglalkoztatta a hatalmon lévőket, milyen propagandastratégia formálhatná az állam érdekének megfelelően a társadalom gondolkodását. Az új világrend új, ezúttal a hidegháború követelményeihez igazodó módszerek kidolgozását követeli.

„1945. május 1. San Franciscó-i konferencia. Sajtószabadság. Megmondtam neki, menynyire meglepett, hogy a sajtószabadság olyan fegyvert ad minden velünk kapcsolatba kerülő nép kezébe, amellyel nekünk is árthatnak. Amikor San Franciscó-ban Molotov sarokba akarja szorítani Stettiniust, itthon nyitva áll előtte a néha még szovjetbarátnak is tűnő szabad sajtó. A Szovjetunióban természetesen szó sem lehetne valami hasonlóról. Ez az egyik – néha nagyon is nagy – ára intézményeink szabadságának. Fölhívtam a figyelmét arra, hogy amikor Angliában a kormány valamilyen nemzetközi politikai döntést hoz, az egész brit sajtó támogatja. Elsősorban az Eugen Meyer úr tulajdonában lévő Washington Post Stettinius és munkatársai elleni heves támadására gondoltam, akiket a lap „prériidiplomatáknak" nevezett. Azt is mondtam neki, hogy Stettinius a legkiválóbb munkatársaink közé tartozik, és joggal várhatna inkább támogatást, mint a díszemelvényről hozzávágott szódásüvegeket. Hozzátettem még, hogy Stettinius természetesen nem Disraeli, Metternich vagy Machiavelli, de környezetünkben nem találok senkit, aki nála méltóbb lenne arra, hogy hozzájuk hasonlítsa magát. Ha politikájával azt akarja kipuhatolni, hogy hajlandó-e velünk együttműködni a Szovjetunió a világ dolgaiban, akkor ennek a célnak meg-

Joggal várhatna inkább támogatást, mint a díszemelvényről hozzávágott szódásüvegeket.

felel. Minél gyorsabban megkapjuk a választ erre a kérdésre, annál jobb.

1947. február 7. kormányülés.

Fölvetettem, hogy a kormányon belül hozzunk létre egy intézményt, amely képes szembeszállni a kommunista propagandával, méghozzá nem annyira a nagyvilágban, mint inkább itthon. Hangsúlyoztam, hogy ez a propaganda különböző formákban nyilvánul meg, hogy a kommunista párt céljai, ahogyan azokat a Daily Worker bemutatja, több réteg szavazatait is egyesítenék (egyik törekvésük például a katonai kiadások radikális csökkentése, s ebben a kérdésben összhangban állnak a republikánus párt lépéseivel). Harriman csatlakozott hozzám, és hangsúlyozta, mindenképpen vissza kell vágnunk. Marshall kijelentet-

te, hogy nagyon számít a Külügyminisztérium irányításával működő Amerikai Tájékoztató Szolgálat (United States Information Service) fejlődésére. Szerinte az lenne az igazán hathatós visszavágás, ha az Egyesült Államok minden lehetséges alkalommal bizonyítaná őszinteségét és objektivitását, amivel hosszabb távon kivívná a világ rokonszenvét. Azt javasolja, hogy éppen ezért az USIS csakis tényeket közöljön, minden szubjektív információ nélkül. Nagy türelem kell, hogy kivárjuk míg ez az intézmény megerősödik és világméretű befolyásra tesz szert. Kijelentettem, hogy a világnál sokkal jobban aggaszt saját közvéleményünk. Emlékeztettem, hogy nagyrészt az izolacionista republikánus Nye vezette és kommunista jogászokkal megtűzdelt bizottság felelős fegyvergyártásunk 1936-1939 közötti korlátozásáért. "

James Forrestal, Journal, Párizs 1952, 93-95. old.

A háború közeledő vége megrendítette Goebbels magabiztos és korábban hibátlan propagandáját. Gondosan kidolgozott módszerei egyre gyakrabban tévesztettek célt.

" Ebenhausen, 1944. február 23. Hitlert nagyon érzékenyen érintette a katonáinknak szóló szovjet propaganda sikere. Seydlitzen és társain kívül a szovjet fecsegésnek volt némi foganatja csapatainknál is. A Krímben például tíz német altisztet dobtak le ejtőernyőn, hogy agitáljanak. Elfogták és agyonlőtték őket. Válaszképpen erre az „átállításra" – amint a légierőnél „agymosást" végző von Foelkersam ezredes kifejezte magát, amikor könnyelműen beszélt erről az asztalnál Rheinenbabenban – hozzáfogunk az egész Wehrmacht ideológiai egységesítéséhez a legmagasabb rangú tábornokoktól kezdve egészen a közkatonákig. A hadtestparancsnokság átvétele előtt Rintelennek is át kellett esnie valami hasonlón. De figyelembe véve tisztjeink többségének szellemi színvonalát, ennek a műveletnek meglesznek a látható eredményei, ami persze nem azt jelenti, hogy a szükséges belső töltést is megadja nekik.

A Krímben tíz német altisztet dobtak le ejtőernyőn.

Ebenhausen, 1944. június 12.

Kora délután Goebbels a magas ál-

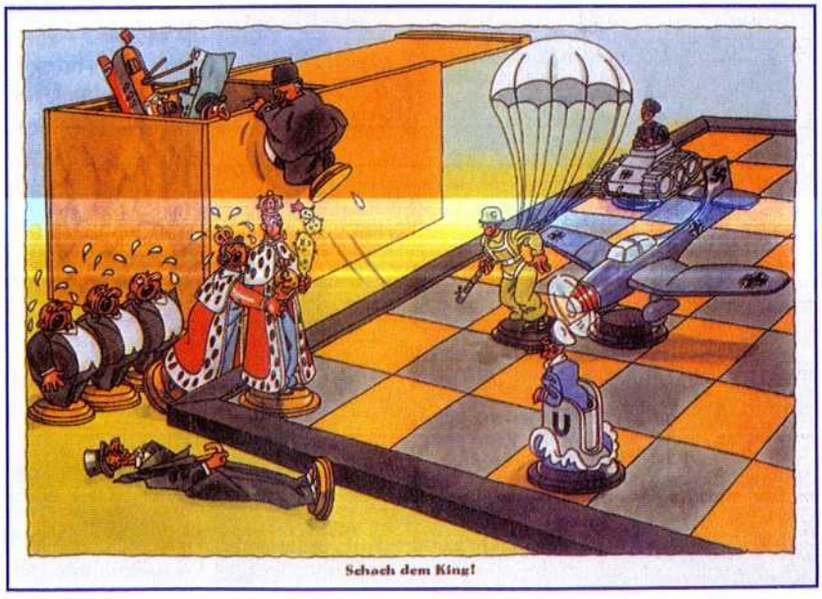

▲ 1940. október 5. Német katonai könyvesbolt Brüsszelben. A „Herrenvolk" gondolatait mindenkihez el kellett juttatni Európában, aki hamarosan részt fog venni a bolsevizmus elleni „keresztes-háborúban".
(AKG)

◀ „Egységesen kiállunk" – amerikai folyóirat címlapja 1942-ben. Az USA hadba lépésének pillanatától a nemzet minden erejére szükség volt, de annál nehezebb volt mozgósítani az erőket, minél távolabb folytak a harcok az Egyesült Államok földjétől.
(magángyűjtemény)

◀„Sakk a királynak" – német karikatúra 1940-ből.
(magángyűjtemény)

tette. Csak kevesen vették észre, hogy olyan ember beszélt hozzájuk, akinek már nincs mondanivalója. Ezenkívül számos ellentmondás és torzítás, különösen pedig annak a ténynek a figyelmen kívül hagyása, hogy a külső propaganda homlokegyenest más, mint az országon belüli. Goebbels olyan képet festett, mintha a minden nehézség dacára győzni képes nemzetiszocializmus javára kifejtett propaganda megbonthatatlan egységben lenne a háborút és győzelmet szolgáló propagandával. Veszélyes dolog azt állítani – amint saját kárára tette –, hogy a nemzetiszocializmus győzelme a propaganda műve. Ami pedig a birodalom határain kívüli propagandát illeti, teljesen figyelmen kívül hagyta más népek pszichológiai jellemzőit. Kétségkívül az ő szemszögéből is el lehetett volna fogadni némelyik esetben a külföldet jól ismerő emberek észrevételeit, de gondolatmenetének alapja az a tétel, hogy „az ember csak ember". Ebből következően eszébe sem jutott, hogy a külföldön folytatott propaganda semmire sem jó, ha a politika mindent tönkretesz. A belső propagandának két alapelve van: folyamatosan ismételni kell ugyanazt, még ha az ember úgy érzi is, hogy már nem bírja hallgatni; a második, hogy olyan nyelvet kell használni, amely még képes felkelteni az értelmiségi érdeklődését, de érthető a „favágó" számára is, aki Goebbels számára a „nép" archetípusa. De létezik-e egyáltalán ilyen nyelv?

lami tisztségviselők, vállalkozók és hasonlók válogatott csoportját hívta meg konferenciára a „trónterembe". A téma a propaganda volt. Voltak vagy kétszázötvenen. Akár a Közép-európai Gazdasági Tanács, akár a Közgazdasági Kutatóintézet képviseletében hívtak meg, nagyon hízelgő volt a számomra. Goebbels mesteri módon alakította a „burzsoá" fazont: elegáns szürke öltöny, semmi rangjelzés, a bennfentesek csapatának szóló pátosz nélküli modor és baráti tónus. A teljes őszinteség látszata módszereinek magyarázatakor a többségben vitathatatlanul a „kivételesen intelligens ember" benyomását kel-

Goebbels mesterien alakította a „burzsoá" fazont: elegáns szürke öltöny, semmi rangjelzés, a bennfentesek csapatának szóló pátosz nélküli modor és baráti tónus.

A külső propaganda viszonyítási pontjai: harc a bolsevizmus ellen és harc a zsidóság ellen, de mindkét terepen elcsúszott. Az elsőt illetően mindenki legnagyobb megdöbbenésére kijelentette, hogy a szövetséges hadsereg győzedelmes előrenyomulása Európa szívében teljesen felszámolná a bolsevizmus veszélyét! A zsidókkal kapcsolatban pedig, miután hangsúlyozta, hogy a háború egyik vagy másik harcoló fél teljes megsemmisülésével ér véget – ami még idén eldől –, azt kezdte magyarázni, hogy a nagyhatalmak előbb vagy utóbb találkozni fognak a kerekasztal mellett, kezet nyújtanak egymásnak, és elkezdenek azon töprengeni, hogyan is történhetett mindez. A válasz egyhangú lesz: „a zsidók bűne volt". Íme a végső igazság, ha egyáltalán létezik ilyen.

Ulrich von Hassel, Journal d'un conjuré, Párizs 1996, 370-385. old.

„Azzal egyidőben, hogy létrejött, s a moszkvai Hazafiak Szövetségének szolgálatába állt az Anders tábornok

◀ A háború mérlegét Németország javára billentő „új titkos fegyverbe" vetett szinte beteges hit, amelyet Goebbels táplált, egész Németországot hatalmába kerítette.
(AKG)

◀ Minden megszállt országban terjesztették „a fajok harcától sújtott" világ nemzetiszocialista rémképét. A képen: lengyel nyelvű német plakát.
(magángyűjtemény)

◀ Londonban a rádió mellé gyűlt „szabad franciák" Charles de Gaulle buzdító beszédét hallgatják.
(Keystone)

hadseregéből kivált Berling hadserege, a Kreml parancsainak engedelmeskedő lengyel kommunisták megkezdték a Lengyelországért folytatott játszma előkészítését."

"A moszkovita ügynökök egyre erősebben agitáltak ellenünk. Kezdték felfújni és ügyesen kihasználni a kommunista Népi Gárda egyébként igen kis számú egységei és a Nemzeti Fegyveres Erők (NSZ) a Honi Hadsereg főparancsnokának nem engedelmeskedő katonai szervezetének elvakult csoportjai közötti félreértéseket és helyi összetűzéseket. Az volt a cél, hogy lejárassák földalatti mozgalmunkat a Nyugat szemében, s azt a benyomást keltsék, hogy a Honi Hadsereg az oroszok és a lengyel kommunista partizánok ellen harcol, akiket Moszkva a védelmébe vett. Ez azt bizonyította volna, hogy együttműködünk a németekkel. Az volt ennek a galád szovjet propagandának a célja, hogy megfossza Lengyelországot az angolszászok erkölcsi, politikai és katonai támogatásától. Moszkva arra vetemedett, hogy a Honi Hadsereg sikereit a kommunista fegyveres csoportok javára írja. Ez arra kényszerített minket, hogy hivatalos harci közleményeket adjunk ki, és minden akciónkat ellássuk a lengyel földalatti mozgalom jelével: a W és P betűkből kialakított horgonnyal (aminek a jelentése tulajdonképpen Wojsko Polskie, Lengyel Hadsereg volt, de megfejtése Polska Walczaca, Harcoló Lengyelország lett).

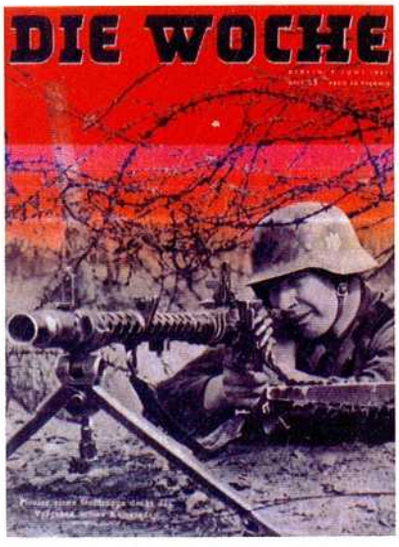

A lengyel kormányt támadó szovjet propagandahadjárat nem válogatott az eszközökben. Rádiófigyelő szolgálatunk, amely jegyezte a szovjet rádió adásait is, a vezető szovjet sajtóból származó ilyen és hasonló idézeteket rögzített: „A lengyel kormány csalárd módon tárgyalt Hitlerrel, a lengyel és orosz nép ellenségével, minden békeszerető nép ellenségével", „Sikorski kormánya elárulta a Hitler elleni harc közös ügyét", „A lengyel kormányt agresszív törekvései arra késztették, hogy megegyezzék a hitleri kormánnyal, s ezzel megossza a lengyel népet".

Ezek a támadások felháborodást és haragot keltettek Lengyelországban. Éppen akkor történt mindez, amikor a lengyel nép különösen súlyos veszteségeket szenvedett a németek elleni harcban. Annak köszönhetően, hogy a lengyel társadalom hatalmas többsége határozottan támogatta a londoni kormányát, közöttünk nem voltak Quislingek."

Tadeusz Bór-Komorowski: A földalatti hadsereg Bellona, 1994 156-157. old.

◀ A német propaganda arra buzdította a megszállt országok lakosságát, hogy menjenek dolgozni a birodalomba. *(AKG)*

◀ Az „ázsiai hordák" ellen harcoló német frontkatona jelképpé magasztosult. *(magánygyűjtemény)*

▼ Goebbels őrködött afölött, hogy a német nép testestül-lelkestül a háború mellé álljon. *(Bundesarchiv)*

Joachim von Ribbentrop (1893-1946)

Weselben született, katonatiszt fiaként. Iskoláit Metzben és Grenoble-ban végezte. 16 évesen külföldön próbált szerencsét az iskolai bizonyítvány megszerzése helyett. Sokat utazott: járt Kanadában és New Yorkban, majd Ottawában, ahol önálló vállalkozóként dolgozott. Katonai szolgálatának teljesítésére hazatért. 1915-ben hadnaggyá léptették elő. A háború befejezése Törökországban érte, ahol az isztambuli német nagykövetség katonai attaséja volt. Rövid berlini tartózkodás után, ahol bort és égetett szeszes italokat exportáló cége volt elvette a legnagyobb német bor- és pezsgőgyáros lányát, Anneliese Henkelt. Ez végre kielégítette beteges hiúságát. De nemcsak az ország pénzügyi elitjébe került be, hanem miután apjának unokahúga örökbe fogadta, nemesi címet is kapott, amelyhez születése alapján nem lett volna joga.

A német külpolitika kulcsfigurájává lépett elő.

Hitler közelében

A NSDAP-ba csak 1932-ben lépett be. Még ebben az évben SS-Oberführer és a Reichstag képviselője lett. Villája Berlin Dahlem negyedében a német jövőről folytatott diszkrét beszélgetések és tervezgetések színhelyévé vált. Hitlert megragadta nyelvtudása, különösen angol tudása, és tárgyalóképessége. Hamarosan nélkülözhetetlenné vált a Nagy-Britanniával fenntartott kapcsolatokban, és a német külpolitika kulcsfontosságú alakjává lépett elő. 1934-ben lefegyverzési főmegbízottá nevezték ki. Az ő tárgyalásainak eredménye az 1935-ben Nagy-Britanniával kötött flottaegyezmény.

Az általános ellenszenvnek „örvendő" tökéletes udvaronc és tehetséges intrikus Ribbentrop egyre magasabbra hágott a párthierachiában. Göring megvetően csak „undok kis pezsgőügynöknek" nevezte, Goebbels csalónak és karrieristának, gróf Chiano pedig egyenesen félnótásnak tartotta, Ribbentrop mégis élvezte Hitler támogatását. 1936-ban ki is nevezték a birodalom nagy-britanniai nagykövetévé, ami határozottan megváltoztatta nézeteit a Nagy-Britanniával kapcsolatos nemzetközi kérdésekben; ettől kezdve ezt az államot tartotta „Németország legnagyobb ellenségének".

A külügyminiszter

Ribbentrop agresszív politikába kezdett. 1938. februári külügyminiszteri kinevezésének gyümölcse számos Közép-Európa destabilizálását szolgáló akció. 1938-ban elérte a német–olasz „acélszerződés" megkötését, politikai karrierjének csúcsa pedig a Ribbentrop-Molotov paktum néven ismertté vált titkos német–szovjet megállapodás aláírása. Hamarosan Himmlerrel is szoros kapcsolatba került; részt vett a megszállt területek ellenőrzésében és a zsidók deportálásában. Egyre inkább bekapcsolódott tárcája különleges akcióiba, Hitler politikai vonalát szigorúan követő új döntéshozó központot szervezett. Mindig tökéletesen kitalálta Hitler szándékait, s így folyamatosan élvezhette a führer támogatását. Minthogy háttérbe szorították a katonai döntésekben, a „zsidókérdés végleges megoldásában" való aktív részvétellel kárpótolva magát nyomást gyakorolt a megszállt országok kormányaira, hogy gyorsítsák meg a folyamatot, és személyesen figyelte az akciók hatékonyságát. A keleti hadszíntér eseményei azonban lényegesen csökkentették Ribbentrop politikájának jelentőségét, ő maga pedig 1945-ben a birodalom vereségének közeledtével teljesen háttérbe szorult.

◀ 1941. október. Joachim von Ribbentrop birodalmi külügyminiszter fogadja Berlinben a Ramon Serrano Suner vezette spanyol küldöt-tséget. A spanyol–német kapcsolatok szorosabbra fűzését bizonyította a spanyol „kék hadosztály" kiküldése a keleti frontra.

(AKG)

Halálos ítélet

A háború után a nürnbergi katonai törvényszék halálra ítélte. A per feltárta és bebizonyította Ribbentrop szolgalelkűségét, aki még a vádlottak padján sem mutatott sem megbánást, sem megértést. Ítéletét 1946. október 16-án az elsők között hajtották végre.

A szovjet propaganda

A szovjet társadalom gondolkodását évtizedekig a párt éppen aktuális irányvonalát kiszolgáló propaganda formálta. A sarló és kalapács árnyékában élő népet megfosztották önállóságától és önrendelkezésétől.

„X asszonynak, Münchenbe. Asszonyom, a férje itt van velünk a stúdióban. Rosztov környékén esett fogságba. Elvesztette a fél karját, de – amint mindjárt maga is elmondja – megfelelő orvosi ellátásban részesül, és hamarosan visszanyeri egészségét. Ön a szerencsések közé tartozik. Amikor eltapossuk a hitleristákat, viszontlátja férjét. De sok millió feleségnek és anyának nincs ilyen szerencséje. Férjük és fiaik soha többé nem térnek haza. Életükkel fognak fizetni Hitler aljas törekvéseiért." Ilyen és hasonló rádióműsorokat sugárzott a szovjet propaganda, amely már messze túllépte a Szovjetunió határait, s eljutott az ellenséges ország belsejébe is. A sztálingrádi csata után a német veszteség olyan hatalmas, a zűrzavar pedig olyan általános volt, hogy még a Wehrmacht nagyon alapos statisztikája sem adhatott pontosan számot minden egyes katonáról. Csak az említett szovjet rádióműsorok szolgáltak valamiféle információval róluk. Sztálingrád nem csak hadászati fordulópont volt. Azt is lehetővé tette, hogy a szovjet propaganda, amely eddig saját népe formálására fordította minden erejét, most már a Szovjetunió határain túlra is kinyújtsa csápjait. Szerepe volt ebben a Szabad Németország szervezet tagjai körében erőszakosan, és részben eredményesen folytatott agitációnak. Az sem volt mellékes, hogy a birodalomba egyre több hír jutott el a keleti német vereségekről, s végül fontos volt az is, hogy Sztálin minél jobb pozíciót akart kiharcolni magának az Új Európa elkerülhetetlenül közeledő kialakításában.

Az agitáció az iskolázatlan tömegeknek szól.

A lenini irányelvek szellemében

Sztálin nem volt újonc a propaganda terén. Már 1910-ben egy a cári Oroszország átalakításának hívei által pénzelt propagandairodát vezetett Bakuban. Nem csoda hát, hogy uralmának egész ideje alatt Lenin Mi a teendő? című brosúrájának elvei szerint cselekedett: „Az agitáció az iskolázatlan tömegeknek szól. Az állandóan ismételt legegyszerűbb eszmék lassan kicsíráznak az agyukban." A párt irányelveinek sulykolása már 1917-ben, a forradalom győzelmekor megkezdődött. Ekkor Moszkvában

▲ A cenzúra a propaganda érdekében „megszépíti" a „Nagy Honvédő Háború" minden jelenetét.
(Keystone)

▼ „A fasizmus háború" 1936-os szovjet plakát Fehéroroszország területéről.
(magángyűjtemény)

◄ „A fasizmus előretör – a proletariátus erős ellentámadásával szétlapítjuk a férget" – szovjet plakát a harmincas évekből. A náci figurát a kor tipikus forradalmi ábrázolásmódjával jeleníti meg. A kapitalizmus „cilinderes" ideológiája áll szemben a munkásság „sapkás" ideológiájával.

(J. Rutkiewicz gyűjteménye)

▶ Szergej Eizenstein Alekszander Nyevszkij c. filmjének hatását Prokofjev zenéje fokozta. A film egyértelmű válasz volt Hitlernek a keleti „élettér" megszerzésére irányuló törekvésére.

(magángyűjtemény)

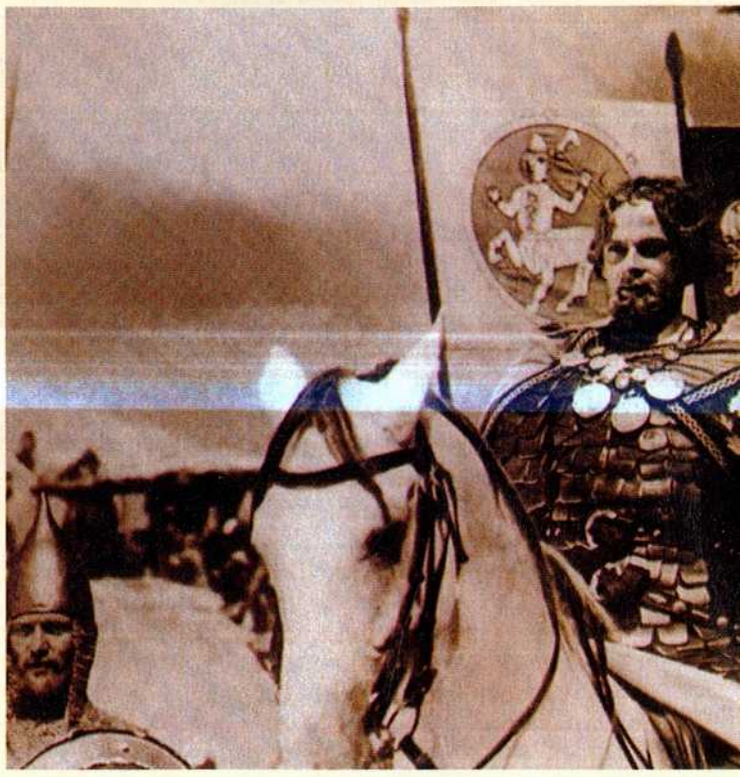

▼ A „Nagy Honvédő Háború" propagandája gyakran fölidézte az 1812-es, Napóleon elleni hősies küzdelmet.

(magángyűjtemény)

az elsők között alakult meg az Agitációs és Propagandairoda, amely fokozatosan ellenőrzése alá vont minden létező médiát. Rövidesen a kezébe került a könyvkiadás, a napi és időszaki sajtó, a brosúrák, plakátok felügyelete, tehát minden nyomtatott szó. Mindennek a rendszer igényeit kellett szolgálnia. Hamarosan már az egyes kiadványoknak kiutalt papír mennyiségét is ellenőrizni kezdték. A cenzúra éberen figyelte a kéziratok, filmforgatókönyvek tartalmát, a képzőművészeti alkotásokat, a zenét, sőt még a játékkártyákat is, s könyörtelenül elvetett mindent, ami a legkisebb mértékben is eltért a hivatalos ideológiától. A propaganda számára dolgozott a művészek egész serege, akik közül sokan tartósan beírták nevüket a művészetek történetébe. Prokofjev, Hacsaturján, Majakovszkij, Marsak, Makarenko és mások... Egyébként nemigen volt választásuk; a párt irányvonalától, vagy a politikai helyzet követelményeitől való legkisebb eltérés is veszedelmes következményekkel járhatott. Akár tetszett, akár nem, igazodniuk kellett a két világháború közötti időszak igencsak sűrű politikai fordulataihoz, az éppen aktuális gondolkodás- és látásmódhoz. Engedelmességükkel váltották meg azt a viszonylagos szabadságot, amelyet a „Népek Atyja" kegyesen engedélyezett számukra. Ez volt túlélésük záloga, így jelen lehettek a művészi életben, elérhették közönségüket, ami egy művész lételeme.

A Szovjetunióban senki sem áll minden gyanún felül.

A „béke védelmében"

Az irányvonal a pillanatnyi követelményekhez igazodva követte az állam vezetőjének aktuális politikáját. Egyetlen határozat elég volt ahhoz, hogy a nézeteket teljesen más vágányra állítsák át. És mert a Szovjetunióban senki sem állt minden gyanún felül, a legcsekélyebb vonakodás is könnyen egy szibériai gulágba juttathatott bárkit. Az ilyesfajta váltások egyik legjobb példája a Ribbentrop-Molotov paktum 1939. augusztus 23-i aláírása. A Szovjetunió és a III. Birodalom, amely eddig gyűlölettel, szóval, a közvélemény alakításával harcolt egymás ellen minden lehetséges politikai fórumon, egycsapásra szövetségessé vált. Megnemtámadási szerződést kötöttek, negyedszer is felosztották Lengyelországot, sőt hivatalosan is meghirdették a politikai „barátságot". Az eredmény? Híven az évek óta folytatott békepropagandához, Lengyelország megtámadása napján a Szovjetunió kijelentette: „A Szovjetunió és a III. Birodalom között aláírt megnemtámadási szerződés egyáltalán nem katonai jellegű. Nem is Lengyelország felosztásáról szóló szerződés.

Ebből a szempontból a Ribbentrop-Molotov paktum mindezideig az egyetlen igazi hozzájárulás Lengyelország biztonságának garantálásához. Aláírásával a Szovjetunió jelentősen hozzájárult Európa aktuális politikai válságának megoldásához. Konkrétan, hozzájárult Európa, az Egyesült Államok, s ebből következően a világ békéjének és biztonságának megőrzéséhez".

▶ A németországi zsidóüldözést elítélő „Oppenheim család" című szovjet film 1939-ben, közvetlenül a szovjet–német megnemtámadási szerződés aláírása előtt készült.
(magángyűjtemény)

▼ A „Mamlock professzor" című szovjet film (1938) egy zsidó sebész sorsát mutatta be a III. Birodalomban.
(magángyűjtemény)

▼Az idealizált vöröskatona – Európa egyedüli felszabadítója.
(magángyűjtemény)

A kapitalizmus ellen

A primitív agitáció a jelszavakat unalomig ismételgető papagájra hasonlít, ezzel szemben a valódi propaganda a lehető legrafináltabb és legkifinomultabb eszközökkel igyekszik manipulálni a társadalmat. A szovjet propaganda már a két világháború között messze túljutott az ország határain, s a kommunizmus hívei világszerte értékes információkat szállítottak a célba vett államok aktuális hangulatáról. A II. világháborút megelőző forró időszakban, amikor csaknem valamennyi állam mindenáron a béke megőrzésére törekedett, szükségképpen pozitív visszhangot váltottak ki a kaliforniai kommunista párt jelszavához hasonló felhívások: „Ne feledjétek, hogy a Szovjetunió 185 millió lakosa ellenzi a háborút. Csatlakozzatok a világ egyetlen szocialista állama, a Szovjetunió békepolitikájához". Ez a békepolitika homlokegyenest ellenkezett a szovjet társadalom belső fogyasztására terjesztett eszmékkel. Hosszú évekig az I. világháború szörnyű pusztításáért felelős gonosztevőként ábrázolva az európai demokráciákat, Sztálin a kapitalizmus elszánt ellenségeit, „a nemzetközi proletáriátus hazájának, a proletáriátus felszabadítása egyetlen szószólójának" odaadó híveit igyekezett kinevelni, akik készek életüket áldozni a burzsujok elleni harcban.

Minden társadalom szeret büszkélkedni múltjával.

Vissza a gyökerekhez

1941. június 21-e, a Szovjetunió elleni német támadás újabb fordulatot hozott a kötelező gondolkodásmódban. A szuverenitás védelméhez a hazafiságnak és méltóságnak az érvényes ideológia által hirdetett szolidaritásnál sokkal mélyebb érzésére volt szükség. Fölelevenítették hát a dicső orosz múltat, rehabilitáltak korábban megtagadott nemzeti hősöket, felidézték azokat a cárokat, akik különösen sokat tettek Oroszország erejének növeléséért. A történelem, amelyet eddig csupán szégyellni való múltnak tartottak, a nép kizsákmányolásaként és kegyetlen sanyargatásaként ábrázoltak, most a hazafiság és a nagyság példájaként jelent meg Sztálin beszédeiben. Minden társadalom szeret büszkélkedni múltjával. Nem csoda hát, hogy a szovjet nép, amelyet hirtelen elkezdtek emlékeztetni arra, hogy a „szent Oroszország", Puskin, Csehov, Tolsztoj, Csajkovszkij, Alekszander Nyevszkij, I. Péter, Kutozov és Szuvorov hazájának örököse, még nagyobb önfeláldozással viselte a háború szenvedéseit, s kész volt élete árán is megvédeni veszélyben lévő hazáját. A párt irányelveinek legmeglepőbb fordulata mégis az a gesztus volt, amelyet 1941. júliusban Sztálin az egyháznak tett. A vallást, „a nép ópiumát" korábban végérvényesen ki akarták törölni az emberek gondolkodásából és értékrendjéből. Lengyelország, a balti államok, Finnország és Románia Szovjetunióhoz csatolt területein könyörtelen ateizálás folyt, de a háború kitörése után Moszkvában létrehozták a Vallás- és Egyházügyi Hivatalt, amelynek hivatalos feladatává tették „a kormány és a felekezetek közötti baráti kapcsolatok kialakítását".

Ausztria

Az osztrák függetlenség egyik legjelentősebb lépése a német pénzügyektől való elszakadás. Renner kancellár kifejti, hogy egész Ausztriát elárasztotta nemcsak a márka, de a birodalmi német hitellevelek áradata is, tehát az osztrák kormánynak szembe kell szállnia Németországgal. Az összes hitelintézetek aktívája nem áll másból, mint birodalmi tartozásokból, melyek egész Ausztriát magukkal ránthatják.
Hazánk, 1945. október 18.

Anglia

Az angol rádió szenzációs bejelentése szerint Hess Rudolf 1941 tavaszán Hitler egyenes utasítására repült Angliába azzal a megbízással, hogy közölje, a németek a legrövidebb időn belül megtámadják Oroszországot és hajlandók békét kötni Angliával, ha támogatják a náci Németországot az oroszok elleni háborúban.
Igazság, 1945. október 20.

Magyarország

– A dél-szlovákiai kérdés nemcsak történelmi igazságtétel kérdése, hanem egyben gazdasági probléma is: a magyarok a kövér, termékeny kisalföldi és dunai vidéket lakják, míg a szlovákoknak a terméketlen hegyekben kell meghúzódniuk. Hogy a szlovák nép anyagilag és társadalmilag felemelkedjék, a magyaroknak távozniuk kell arról a jogtalanul bitorolt földről, mely úgyis szlovák történelmi föld.
– Ez a pont nem szorul részletes magyarázatra. A szlovák nacionalizmus egyetemlegesen ki akarja fosztani otthonából, földjéből a magyarságot. A nemzeti gazdaságpolitikának és honfoglalásnak ez a barbár felfogása nem kíván új magyarázatot. Ily eszközökkel bőszítik a szlovák nép békés ösztöneit a magyarok ellen; felkeltik egy egész népben, mellyel a magyarság mindig testvéri békében akart élni, a rablás és a ragadozás ösztönét. De mi tudjuk, merre visznek az ilyen ösztönök.
Hazánk, 1945. október 18.

▶ A Ribbentrop-Molotov paktum aláírása nyomán az „Alekszander Nyevszkij" eltűnt a filmvásznakról, hogy aztán a Szovjetunió elleni német támadás után ismét megjelenjen a mozikban.
(magángyűjtemény)

A hirtelen váltásnak meg kellett győznie a világ közvéleményét az állítólagos szovjet vallásszabadságról, hogy így Sztálin könyebben kaphasson katonai támogatást az említett érvre érzékeny Nyugattól. A változást további lépések is igazolták: még a lágerekbe hurcolt papok egy részét is szabadon bocsátották.

Sztálin azt a széltében-hosszában hirdetett érvet is saját politikai céljaira használta fel, hogy a Vörös Hadsereg Európa felszabadítója, miközben erőteljesen hangsúlyozta, hogy a Szovjetunió egyáltalán nem akar beleszólni a felszabadított országok későbbi politikájába. Így akarta megnyerni a szövetségesek bizalmát, akik a Vörös Hadsereg előrenyomulását mindenképpen a gyors győzelem zálogának tekintették, viszont már akkor is aggódtak, hogy a Szovjetunió a megszállt országokban kommunista rendszert alakít ki. Az idő később bebizonyította, hogy volt ok az aggodalomra, de ne feledjük: az Európa jövőjéről folytatott alkudozás még akkor kezdődött, amikor a birodalom ugyan már hanyatlásnak indult, de a győzelem még messze volt. Sztálinnak egyébként nem esett nehezére, hogy biztosítsa az európai közvéleményt a Szovjetunió békés szándékairól. Tudatában volt saját rohamosan növekvő nemzetközi jelentőségének, ezért nyugodtan ígérgethetett a pillanat igényei szerint. A „területi sérthetetlenség", a „népek egyenlőségének" jelszava, amelyet a szolgálatkész propaganda refrénként ismételgetett, a teljességgel ellentétes alapokon nyugvó jövendő Európa számára készítette elő a talajt. De vajon volt-e ennek bármiféle jelentősége abban az államban, ahol – Majakovszkij szavaival szólva – „semmi az egyes ember"?

HUMOR ÉS SZATÍRA

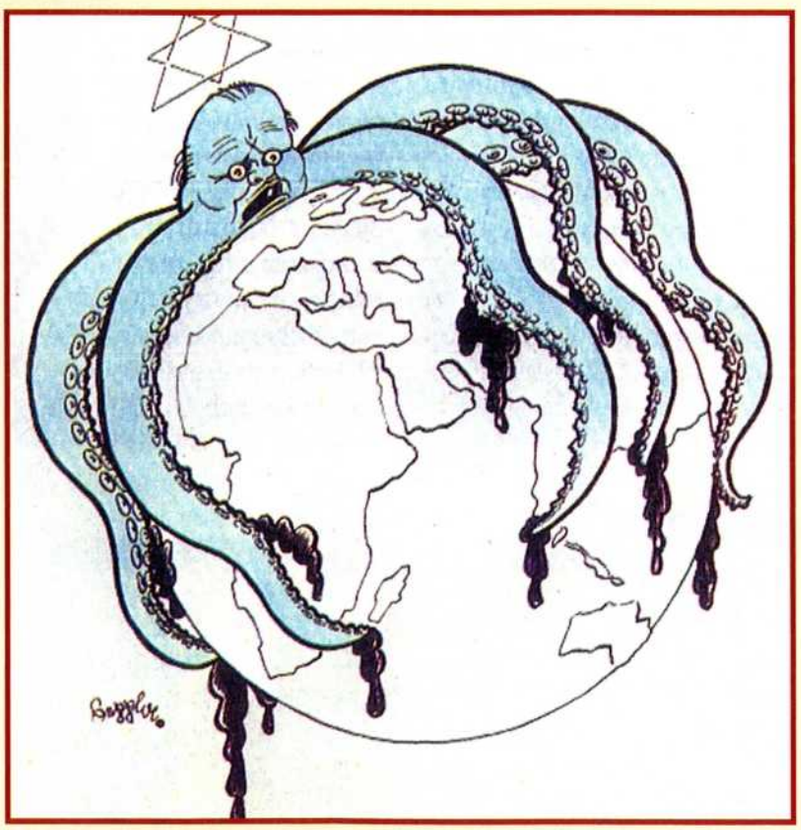

◀ Winston Churchill, mint a „nemzetközi zsidóság" által ellenőrzött polip, amelynek karjai valamennyi földrészt elérik. A német propaganda két fő motívuma 1940-ben az antiszemitizmus és az angolgyűlölet volt.
(magángyűjtemény)

A NÉMET PROPAGANDASZÁZAD HADITUDÓSÍTÓJA

KELETI HADSZÍNTÉR, 1943 NYARA

J. Szipon gyűjteményéből/fotó M. Pszmiecki

1. Sisak, 1942-es modell • 2. A szárazföldi csapatoknál 1943-ban bevezetett vászonzubbony • 3. Posztó váll-lap Unteroffizier (altiszt) zsinórral és a híradósoknál használt citromsárga szegéllyel. A PK tagjai 1943-ig használták ezt a színt, ekkor ezüstszürke szegélyt kaptak, de a harctereken gyakran tovább viselték a „régi" színeket. • 4. Vászonnadrág • 5. Leica fényképezőgép a Wehrmacht jelvényével. • 6. Rohamjelvény; a támadó hadműveletekben való részvételért és az arcvonalon eltöltött hosszú időért adták. • 7. A zubbony bal ujján viselt feliratos azonosító szalag • 8. Derékszíj • 9. Pisztolytáska P-08 pisztolyhoz • 10. Tiszti térképtartó • 11. Gyapjúzokni • 12. Bőrbakancs.

9 771587 070717 62